

مسائل اساسی در تاریخ شفاهی ایران

■ غلامرضا آذری خاکستری

کارشناس تاریخ

۱۳۲۰ مشهد می‌باشد به بررسی مسائل اساسی که تاریخ شفاهی ایران با آن مواجه است می‌پردازد.

با گسترش روزافزون علوم در هر یک از رشته‌ها، انتظار به وجود آمدن رشته‌های تخصصی نیز وجود دارد. علم تاریخ طی فراز و نشیب‌های فراروی آن شاهد گسترش شیوه‌های نوین تاریخ‌نگاری بود. ایجاد مکاتب تاریخ‌نگاری، شیوه‌های علمی نگارش و از سه دهه گذشته با شکل گرفتن تاریخ شفاهی گامی نوین در مطالعات تاریخی برداشته شد. در این شیوه، پژوهشگر از چهارچوب نوشتاری

شدند به خصوص نقش روحانیت و غیره زمینه‌های مهم برای تدوین تاریخ شفاهی ایران می‌باشند. اما جریان انقلاب اسلامی به عنوان نقطه عطفی در پژوهش‌های شفاهی مطرح می‌باشد، زیرا در درون انقلاب ما شاهد فعال شدن بسیاری از نهادهای دولتی و مردمی هستیم و در نهایت مسئله هشت سال جنگ عراق علیه ایران موضوعات متنوعی از تاریخ شفاهی را در اختیار محققان این بخش قرار داده است.

مقاله حاضر که با الهام از پژوهش‌های انجام شده و طرح تاریخ شفاهی شهرپور

چکیده

تاریخ شفاهی ایران از آن جهت با مسائل اساسی مواجه است که جامعه ایران قابلیت مطالعه تاریخ شفاهی را دارد، بعد از شهریور ۲۰ که حکومت پهلوی روی کار آمد در درون جامعه ایران شاهد فعالیت احزاب مختلف، جنبش‌های متفاوت، روزنامه‌ها، تشکلهای و تحولات گوناگونی هستیم. پس از آن با جریان کودتای ۲۸ مرداد تاریخ شفاهی ایران وارد مرحله‌ای دیگر می‌شود و تشکیلات نظامی - انتظامی (ساواک، گارد دانشگاه و...) و وقایعی که منجر به انقلاب

تاریخ شفاهی مقدمه‌ای
است بر تاریخ مکتوب
از آن جهت که مورخ با
صحنه‌سازان یک جریان
تاریخی مواجه است؛ با
افرادی که در بطن یک
حادثه بوده‌اند و شاهدان
اصلی وقایع تاریخی‌اند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

صحنه‌سازان یک جریان تاریخی مواجه است؛ با افرادی که در بطن یک حادثه بوده‌اند و شاهدان اصلی وقایع تاریخی‌اند. تاریخ شفاهی شناخته‌شده‌ترین برنامه ثبت اطلاعات محسوب می‌شود و به‌طور کلی تکنیکی است برای جمع‌آوری اطلاعات که ضمن آن تجهیزات ضبط صوتی را (با هماهنگی) مورد استفاده قرار می‌دهند تا گزارش‌های دقیق از عقاید و نظرات شاهدان یک ماجرا یا شرکت‌کنندگان یک حادثه فراهم کنند. اهمیت تاریخ شفاهی در تدوین تاریخ‌نگاری معاصر ایران به آن جهت

خارج شده و با روی آوردن به مصاحبه زوایای مبهم تاریخ معاصر را در تاریخ شفاهی جستجو می‌کند. هرچند که در پژوهش‌های شفاهی حوزه کار در تاریخ خلاصه نمی‌شود حتی فراتر از آن هم می‌توان به مطالعه و تحقیق پرداخت، به‌طور مثال در طرح تدوین تجربیات خبرگان قنات که توسط شرکت مدیریت منابع آب ایران انجام شده است بدون رویکرد به تاریخ مطالعات ارزنده‌ای در ارتباط با سازه قنات انجام شده است. تاریخ شفاهی مقدمه‌ای است بر تاریخ مکتوب از آن جهت که مورخ با

است که منابع مکتوب پاسخ‌گوی نیاز پژوهشگران نیست. در مجموع اهمیت تاریخ شفاهی به این جهت است:

۱. به واسطه اینکه افرادی که در جریان یک حادثه بوده‌اند به نقل رویدادها و خاطرات می‌پردازند، لذا گفته‌های افراد همسو و تکمیل‌کننده اسناد می‌باشند که می‌توان از آن به عنوان منابع دست اول یاد کرد.
۲. تا انتشار اسناد در مسائل مختلف باید مدت زمانی بگذرد، بنابراین تاریخ شفاهی این امکان را بوجود می‌آورد که

پژوهشگران قبل از انتشار اسناد، از زبان شاهدان عینی وقایع اطلاعاتی کسب کنند. نکته قابل توجه در تاریخ شفاهی کسب اطلاعات بکر و جدید از مصاحبه شونده می‌باشد. در این شیوه محقق در انتظار آزاد شدن اسناد بایگانی‌ها نمی‌ماند. با روی آوردن به تاریخ شفاهی اطلاعاتی را به دست می‌آورد که فراتر از نوشته‌های مکتوب می‌باشد.

۳. در تاریخ شفاهی جذابیت خاصی وجود دارد به این نحو که پژوهشگر این حیطه با مدارک ضبط شده که در اختیار دارد حالات و طرز بیان مصاحبه شونده را نیز که از لحاظ روان‌شناسی مهم است درک می‌کند. زیرا در طنین صداها و لحن گفتارها معانی گوناگونی است که شخصیت افراد، ضعف و غضب، قاطعیت و صلابت، تمنا و التماس، آرامش و اضطراب و برخی دیگر از صفات افراد نهفته است این‌ها را دیگر نمی‌توان به همراه کتاب مکتوب کرد و فقط باید شنید به ویژه آن که صداها و گفتار و تسلط بر بیان یکی از راه‌های باریک روان‌کاوی شخصیت‌ها است.

۴. ویژگی اصلی تاریخ شفاهی عدم قضاوت و داوری است چرا که مخاطب از کارهای ارشادی خسته شده و می‌خواهد خودش قضاوت را تحلیل کند و تاریخ شفاهی این امکان را در اختیار مخاطب قرار می‌دهد.

۵. تاریخ شفاهی به محقق کمک می‌کند تا یک تصویر کم و بیش زنده از وقایع تاریخی که بر تجربه مستقیم و غیرمستقیم فردی مبتنی است ارائه دهد. در حین مطالعه تاریخ شاید بسیاری از استدلال‌ها مبهم و غیر قابل باور باشد، در حالی که تاریخ شفاهی موشکافانه‌تر به قضایا می‌نگرد و از تمام جوانب موضوع را بررسی می‌کند. تدوین تاریخ شفاهی شاید ساده به نظر آید، اما در یک تحلیل واقعیت اینست که شیوه تاریخ شفاهی از پیچیدگی و مشکلات خاصی برخوردار است. اولین مسئله در

تاریخ شفاهی عشق و علاقه به تاریخ است اگر پژوهشگری فاقد این خصیصه باشد در برقراری ارتباط با مصاحبه شونده دچار مشکل می‌شود و نمی‌تواند مقصود و منظور خود را بیان کند. دوم اینکه مصاحبه کننده پژوهشگری به تمام معنی باشد، در حیطه ای که به پژوهش می‌پردازد حوزه مطالعات وسیعی داشته باشد و تمام زوایای یک جریان را از میان مکتوبات بررسی کند و دیگر آنکه دارای شناختی نسبی از مصاحبه شونده باشد. در تاریخ شفاهی دو نوع نگرش را در یک زمان داریم اول: نگرشی که مصاحبه شونده نسبت به یک موضوع دارد، زیرا که در طرح آن موضوع نقش داشته، دیگر نگرش مصاحبه‌کننده از موضوع است. بنابراین مصاحبه‌کننده با مطالعه عمیق و بررسی همه‌جانبه این دو نگرش را به هم نزدیک نماید به نحوی که اگر متوجه شد مصاحبه شونده در حال اغراق و گزافه‌گویی و یا کتمان موضوعی است به او تذکر دهد.

شیوه پژوهش

محقق در تاریخ شفاهی نخست باید شناخت کاملی از منابع داشته باشد و بهترین منابع برای به دست آوردن مأخذ مجلات، پایان نامه‌ها، روزنامه‌ها و مقالات مندرج در نشریات و نقل قول‌های دیگران می‌باشند. منابع مکتوب این امکان را به مصاحبه‌کننده می‌دهند تا چهارچوب موضوع مشخص شود و پس از آن با آگاهی به مصاحبه افراد مورد نظر برود. محققان تاریخ شفاهی در بررسی‌های خود راه و روش یکسانی را در پیش نمی‌گیرند و عوامل مختلفی را در انتخاب روش دخیل می‌کنند بر این اساس بنا بر موضوع پژوهش شیوه کار هم متفاوت خواهد بود. به عنوان نمونه در تدوین تاریخ شفاهی شهریور ۱۳۲۰ مشهد به روایت کننده این فرصت داده می‌شد که خاطره خود را از حضور متفقین بیان نمایند. با توجه به اینکه ۶۳ سال

از موضوع طرح شده می‌گذشت بنابراین تمام اقشاری که شاهدان عینی آن وقایع بودند از درجه و اعتبار مهمی برخوردار بودند، به قولی تنها رجال و شخصیت‌های سیاسی مورد توجه نبودند بلکه در بحث تاریخ شفاهی شهریور ۲۰ از تمام اقشار استفاده می‌شد اعم از نظامیان، رجال سیاسی، کارگران و...

نکته اساسی در تاریخ شفاهی تعیین موضوع پژوهشی می‌باشد محقق پس از آنکه موضوع پژوهش را انتخاب نمود مطالعه جامعی را در ارتباط با آن انجام می‌دهد، مهم‌ترین منابع اطلاعاتی در این زمینه روزنامه‌ها و اخبار و مدارک آرشیوی می‌باشند. پس از مطالعه در موضوع به سراغ مصاحبه شونده‌ها می‌رود و پس از جلب موافقت آنان به طرح سؤال و در نهایت با قرار قبلی به مصاحبه می‌پردازد.

مسائل اساسی

هر چند تاریخ شفاهی از بسیاری جهات مفید و ارزشمند است و لکن وجود برخی از مسائل سبب می‌شود تا پژوهش‌های تاریخ شفاهی جایگاه حقیقی و واقعی خود را نداشته باشد. برخی از پژوهش‌های انجام گرفته در تاریخ شفاهی با جهت‌گیری خاص تهیه و تدوین شده‌اند که این عامل ارزش علمی آن را از بین می‌برد. کارنامه تاریخ شفاهی ایران چندان روشن نیست، هر یک از مراکز داخلی که به این امر می‌پردازند از شیوه‌های متفاوتی در تدوین مجموعه‌های منتشر شده استفاده کرده‌اند. دخل و تصرف در مصاحبه‌ها در آثار منتشر شده کاملاً مشخص است و به جرئت می‌توان گفت در داخل ایران کار قابل توجهی انجام نشده است با وجود آنکه جامعه ایران قابلیت انجام مصاحبه در موضوعات متنوع در تاریخ شفاهی را داراست.

از دیگر مسائل اساسی در تدوین تاریخ شفاهی جنبه اغراق‌آمیز بودن تعدادی از گفته‌های مصاحبه‌شونده‌ها می‌باشد که به عنوان یک مشکل فراروی محققان تاریخ شفاهی می‌باشد.

بعضی افراد انتخاب شده جهت مصاحبه گمان می‌کنند که شخصیت آن‌ها در حدی نیست که با آنان مصاحبه کرد و باید به سراغ افراد مطرح رفت، در تاریخ شفاهی تنها نخبگان نیستند که مورد نظر هستند بلکه بر اساس موضوعات تیپ افراد مورد مصاحبه هم متفاوت خواهد بود.

دارند. در تاریخ ایران شخصیت‌هایی که در مسائل سیاسی دخیل بوده‌اند قطعاً نقش اساسی در مسیر تحولات تاریخی داشته‌اند به گونه‌ای که تصمیم‌گیری‌های آنان در بعضی موارد تاریخ ساز بوده‌اند. دسته دوم که عموم مردم جامعه را شامل می‌شود می‌توان تحت عنوان شاهدان عینی وقایع یاد کند. مسئله مهم در بررسی خاطرات این دو گروه این نکته است که باید این فرصت به مصاحبه شونده داده شود تا آن گونه که می‌خواهد شرح زندگی خود را بنویسد خاطرات خود را بازگو نماید. از این رو حداقل نتیجه‌ای که به دست می‌آوریم این است که مطالبی را با در نظر گرفتن شرایط و اصول کار ضبط می‌کنیم، این‌ها به تدریج جایگزین خوبی برای بررسی‌های تاریخی می‌شود. بعضی افراد انتخاب شده جهت مصاحبه گمان می‌کنند که شخصیت آن‌ها در حدی نیست که با آنان مصاحبه کرد و باید به سراغ افراد مطرح رفت، در تاریخ شفاهی تنها نخبگان نیستند که مورد نظر هستند بلکه بر اساس موضوعات تیپ افراد مورد مصاحبه هم متفاوت خواهد بود. یکی از این پژوهش‌هایی که توسط دانشگاه هاروارد صورت گرفته **خاطرات شعبان جعفری** می‌باشد. به جرأت می‌توان گفت این کتاب رکورددار تعداد تیراژ در زمانی کوتاه بود، زمانی که کتاب مزبور منتشر گردید بسیاری از منتقدان نشر و کتاب، کتاب را مورد نقد و بررسی قرار دادند و برخی هم معتقد بودند که شعبان جعفری در حدود و اندازه این کتاب نیست و با عناوین مختلف روایت کننده را مورد نقد قرار دادند. هر چند شعبان جعفری در این کتاب برخی از اتهامات را منکر شده است و به برخی از حقایق سرپوش گذاشته است ولی پژوهش فوق این نکته را ثابت می‌کند که هر یک از افراد جامعه در تاریخ شفاهی حرفی برای گفتن دارد و تاریخ شفاهی مخصوص رجال و شخصیت‌ها و نخبگان نیست.

تعریف تاریخ شفاهی

هر چند تاریخ شفاهی در بین اهل تحقیق شناخته شده است ولی واقعیت این است که بسیاری از افراد جامعه از این بخش تاریخ اطلاع ندارند. به جرأت می‌توان گفت حتی دانشگاهیان نیز نسبت به تاریخ شفاهی اطلاع خاصی ندارند. سیاست‌های اتخاذ شده در دانشگاه‌های ایران این امکان را بوجود آورده است تا فاصله اساسی بین دانشگاهیان و تاریخ شفاهی به وجود آید. عدم وجود واحد درسی تاریخ شفاهی در دانشگاه‌ها باعث شده تا تعریف خاصی از این رشته نشده باشد به عبارتی دیگر در نظام آموزشی ایران جای هیچ‌گونه بحث برای تاریخ شفاهی نیست.

اسناد

در تاریخ سخن از اسناد و قضاوت‌های مورخان است که همه به محقق کمک می‌کند تا به تدوین تاریخ کتبی بپردازد با توجه به اینکه برخی از اسناد بایگانی‌ها تا یک قرن هم آزاد نمی‌شوند بنابراین تاریخ شفاهی مکملی خوب برای پژوهش‌های محققان می‌باشد. چنانچه مسائلی چون کتمان و قهرمان پروری وجود نداشته باشد آنچه که شایسته یک پژوهش شفاهی است به دست می‌آید. در تاریخ شفاهی محقق با خود فرد در ارتباط است و این فرد است و همه اعمال دیده‌ها و شنیده‌های خود را بازگو می‌کند بنابراین تاریخ شفاهی زمانی موجودیت اصلی خود را پیدا می‌کند که اسناد بایگانی‌ها در اختیار محققان قرار گیرند آنگاه اسناد شفاهی و اسناد کتبی مکمل خوبی برای هم خواهند بود.

رجال و شخصیت‌ها

در تاریخ شفاهی ایران محقق با شخصیت‌ها و تیپ‌های متفاوتی برخورد می‌کند. در تدوین تاریخ شفاهی ایران شخصیت‌ها را می‌توان در چند گزینه بررسی کرد؛ نخست شخصیت‌های سیاسی، دوم افرادی که در بطن حوادث جامعه بوده‌اند و تنها خاطراتی از گذشته

ترس

یکی از عوامل اثرگذار در تدوین تاریخ شفاهی ایران مسئله ترس می‌باشد زیرا رجال و شخصیت‌هایی که مورد مصاحبه قرار می‌گیرند، همواره این خطر متوجه آنان است که با گفتن گذشته خود، آینده خود و بستگانشان را به خطر اندازد. طبق بررسی‌های دانشگاه هاروارد در پروژه تاریخ شفاهی ایران، برخی از چهره‌های مطرح بر این عقیده بودند که ما به اندازه کافی دشمن داریم با این مصاحبه نمی‌خواهیم به تعداد آنان اضافه نماییم. برخی از افرادی که برای مصاحبه انتخاب می‌شدند بیان می‌کردند که دوست ندارند از گذشته صحبت کنند، زیرا به علت کهولت بسیاری از موارد را به خاطر نمی‌آورند. بنابراین فقط مجاز هستید بدون استفاده از ضبط‌صوت و دیگر وسایل مصاحبه حضور یابید.

ترس از بیان حقایق در بین مصاحبه شونده‌ها عاملی تأثیرگذار در پژوهش‌های شفاهی می‌باشد بسیاری از نوشته‌ها و حتی کارهای انجام شده حکایت تلخ ترس از واقعیت را در خود نهفته دارد.

کتمان حقایق

برخی از افراد بنا به مصالح خود از گفتن واقعیت‌ها امتناع می‌کنند با این که شاید بیش از نیم قرن از حوادث گذشته باشد ولی حقایق را می‌پوشانند و با بهانه این که سن آنان بالا رفته و احتمال گفتن حرف‌هایی که به صلاح آنان نیست از مصاحبه کردن به شدت امتناع می‌ورزند، عامل دیگری که این افراد به شدت از آن طرفداری می‌کنند حواس پرتی می‌باشد. مصاحبه کننده با توسل به آن از گفتن حقایق چشم‌پوشی می‌کند.

قصه‌گویی

در تاریخ شفاهی بهترین هنری که مصاحبه کننده دارد در دست گرفتن جریان مصاحبه و تسلط بر موضوع می‌باشد. برخی از مصاحبه‌ها بیشتر به قصه شبیه هستند تا یک مصاحبه علمی در این گونه مصاحبه‌ها روایت کننده

جریان مصاحبه را در دست گرفته و با بیان خاطرات گذشته ساعت‌ها وقت مصاحبه کننده را می‌گیرد. این مصاحبه اصولاً با یک سؤال کلی شروع می‌شود و پس از آن مصاحبه شونده در حکم خطیبی می‌باشد که آنچه را دوست دارد بیان می‌کند.

توانایی مصاحبه

از دیگر عوامل اثرگذار در تاریخ شفاهی بحث ارائه مطالب توسط مصاحبه شونده‌ها می‌باشد. با توجه به موضوعات متفاوت در تاریخ شفاهی ایران روایت کنندگان از موضوعات متفاوتی اطلاع دارند، بنابراین پژوهشگر تاریخ شفاهی همواره با این مسئله مواجه است که کدام مسئله مورد پژوهش قرار گیرد برخی از افراد برای طرح تاریخ شفاهی شهریور ۱۳۲۰ خراسان، موردنظر بودند در مصاحبه اولیه که با آن‌ها داشتیم بیان می‌کردند که آنان گزینه‌های خوبی برای مصاحبه نیستند، اما واقعیت این است که پس از جلب موافقت آنان این نکته مشخص می‌شد که تمامی افرادی که قادر به بیان خاطرات گذشته هستند هرچند در جریان مسائل نبودند ولی گفته‌های دارند که برای اولین بار مورد بحث قرار می‌گرفت.

مدت زمان مصاحبه

تعیین مدت زمان مصاحبه نقش ارزنده‌ای در پیشرفت مصاحبه دارد، به راستی چه زمانی برای یک مصاحبه مطلوب می‌باشد؟ در تعیین وقت مصاحبه عواملی دخیل می‌باشند که فهرست‌وار به آن‌ها اشاره می‌شود: سن مصاحبه شونده، قدرت بیان، قدرت تفکر، وضعیت جسمانی، محل مصاحبه، زمان مصاحبه، تعداد جلسات و...

برای فردی که ۸۰ سال سن دارد و تمام شرایط مساعد برای وی فراهم می‌باشد در ۳۰ دقیقه اولیه مصاحبه آنچه که در توان دارد بیان می‌کند و پس از آن به علت خستگی به سؤالات پاسخ گذرا می‌دهد. این نکته در مصاحبه‌هایی

که توسط دانشگاه هاروارد انجام شده رعایت نشده است به طوری که در برخی از مواقع روایت کنندگان در یک جلسه حدود چهار ساعت صحبت می‌کنند و یا خاطرات سپهبد کیا در سال ۱۹۸۵ طی دو جلسه در تاریخ‌های ۲۱ و ۲۵ اکتبر ضبط شده است.

نگرش یک سویه

یکی از مسائلی که در تاریخ شفاهی ایران نمود پیدا کرده است و تا حدی پژوهش‌های تاریخ شفاهی را با مسائل جدیدی مواجه ساخته این است که برخی از مصاحبه‌ها با نگرشی خاص و در چارچوب مسائلی از پیش تعیین شده ضبط و ثبت می‌شوند. خاطره‌نویسی‌های متعدد، نشر اسناد و شیوه‌های جدید در انتشار خاطرات در قالب تاریخ شفاهی موجب شده تا برخی از خاطرات فقط عنوان شفاهی داشته باشند. متأسفانه تدوین کننده‌های تاریخ شفاهی در ایران با جابه‌جا کردن گفته‌های مصاحبه‌شونده‌ها جذابیتی که در لحن گفتاری مصاحبه‌شونده وجود دارد را از مصاحبه‌ها می‌گیرند.

مصاحبه شونده

مشکلات خاصی که همواره یک مصاحبه کننده با آن مواجه است این می‌باشد که با چه افرادی مصاحبه شود، آیا باید به سراغ شخصیت‌های مطرح در تاریخ رفت یا این که تمام افراد می‌توانند اطلاعات جامعی در ارتباط با مسائل تاریخی ارائه دهند. در تاریخ شفاهی معمولاً افرادی که رهبری یک جریان و یا حادثه را در اختیار دارند و یا کارگردانان اصلی وقایع تاریخی که شاهدان عینی تاریخ می‌باشند در اولویت قرار دارند، منتها این دلیل قانع کننده‌ای نیست که فقط به سراغ افراد مطرح رفت، زیرا بر حسب موضوع پژوهش افرادی که در درجه دوم قرار دارند راحت‌تر اطلاعات را در اختیار قرار می‌دهند. در مصاحبه باید مصاحبه شونده به طور کلی از اهداف و شیوه‌های کاری تاریخ شفاهی آگاه شده و

از استفاده‌های پیش‌بینی شده پروژه‌های خاصی که در آن مشارکت می‌کنند آگاه گردند.

طرح تاریخ شفاهی ایران توسط دانشگاه هاروارد از بسیاری جهات مهم و منحصر می‌باشد، زیرا روایت کنندگان اغلب رجال و شخصیت‌های درجه اول محسوب می‌شوند ولی در اغلب این مصاحبه‌ها تخصصی کار نشده است و مصاحبه‌کننده‌ها بدون توجه به تمامی ابعاد تاریخی، یک جنبه از موضوع را مورد پژوهش قرار داده‌اند. در این خاطرات مصاحبه‌کننده در حکم یک شنونده بوده است و روایت کننده از بدو تولد شروع به صحبت کردن می‌کند و مصاحبه‌کننده در حکم تأیید کننده جملات او می‌باشد و یا سؤالاتی نه چندان تخصصی از روایت کننده‌ها شده است. با توجه به اینکه شخصیت‌های مورد پژوهش اغلب از صاحب منصبان نظام گذشته بوده‌اند قطعاً اطلاعات آن‌ها فراتر از موضوعات روایت شده می‌باشد. و یا در برخی از مواقع مصاحبه‌کننده نتوانسته است اطلاعات جامعی در ارتباط با تخصص روایت کنندگان بگیرد. چنین به نظر می‌رسد مجریان پروژه تاریخ شفاهی ایران از فرصتی که پیش آمده به درستی استفاده نکرده‌اند و مسائلی را دنبال نموده‌اند که روایت کننده‌ها بدون زحمت به آنان پاسخ داده‌اند و بسیاری از ناگفته‌های تاریخ شفاهی ایران بیان نشده است.

مصاحبه‌کننده

مسئله اساسی دیگر که تا حدودی تعیین کننده اعتبار پژوهش‌های تاریخ شفاهی است، مصاحبه‌کننده است. برخی از نکات وجود دارد که اگر مصاحبه‌کننده رعایت نماید نتیجه مطلوبی را به دست می‌آورد. مطالعه پیرامون مصاحبه، فن بیان، علاقه به تاریخ، قدرت ارتباط، وقت‌شناسی و برنامه‌ریزی را می‌توان از عوامل تعیین کننده یک مصاحبه در نظر گرفت.

از بین عوامل فوق مطالعه و شناخت از مصاحبه‌شونده بیشترین تأثیر را در جریان یک مصاحبه دارد. در این روش مصاحبه‌کننده باید بکوشد تا با پژوهش کافی در دوران تاریخی مربوطه در زندگی فردی و شرایط اجتماعی صاحب خاطرات اشراف کامل بیابد، اسناد و مدارک را مورد مطالعه و بررسی دقیق قرار دهد و سپس با طرح پرسش‌های ضروری با استقلال کامل در این سه همکاری با صاحب خاطرات به استخراج دانسته‌ها و داوری‌های او بپردازد.

شیوه مصاحبه‌های تاریخ شفاهی دانشگاه هاروارد به این صورت است که مصاحبه در دو مرحله انجام می‌شود در مرحله اول روایت کننده نکات مهم زندگی خود را تعریف می‌نماید. در مرحله دوم مصاحبه‌کننده براساس مطالب اظهار شده در مرحله اول به نکات و وقایع مهم تاریخی که روایت کننده از آن اطلاع داشت از روایت کننده سؤال می‌کند.

نتیجه‌گیری

در نیم‌نگاهی به کارنامه تاریخ شفاهی در ایران آنچه مسلم است برخی از پژوهش‌های انجام شده بر اساس علایق و دیدگاه‌های خاصی نوشته شده‌اند. به جرأت می‌توان گفت از جمله مسائلی که در تاریخ شفاهی ایران تأثیرگذار بوده مشکل امنیت برای روایت کننده است که این مسئله ریشه در شرایط بسته سیاسی - اجتماعی دارد به نحوی که افراد از طرح سابقه خود به منظور تعاقب احتمالی خودداری می‌ورزند. زمانی یک نفر به بازگویی یک جریان می‌پردازد که تمام شرایط یک مصاحبه مطلوب برای او مهیا شده باشد.

عواملی چون کتمان، فراموشی، دروغ‌گویی، بی‌حوصلگی، کهولت سن، عدم امنیت و... برای مصاحبه‌شوندگان و عواملی چون عدم علاقه و مسلط‌نبودن به موضوع پژوهشی برای مصاحبه‌کننده‌ها، عوامل اساسی و تأثیرگذار در تدوین

تاریخ شفاهی ایران می‌باشند.

کتابنامه

۱. باقی، ع؛ **تحریر تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی**، انتشارات تفکر، تهران، ۱۳۷۳.
۲. پدرسون، آن؛ **نگهداری اسناد**، ترجمه رضا مهاجر، سازمان اسناد ملی، تهران، ۱۳۸۰.
۳. **خاطرات عبدالمجید مجیدی وزیر مشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه (۱۳۵۱-۱۳۵۶)**، ویراستار حبیب لاجوردی، گام نو، تهران، ۱۳۸۱.
۴. **خاطرات ایرج اسکندری**، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، تهران، ۱۳۷۲.
۵. **خاطرات دکتر علی مجتهدی**: به کوشش حبیب لاجوردی، کتاب نادر، تهران، ۱۳۸۰.
۶. **خاطرات محمد مهدی عبدخدایی**: تدوین سیدمهدی حسینی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۷۹.
۷. **خاطرات محمود فروغی**: به کوشش حبیب لاجوردی، کتاب نادر، تهران، ۱۳۸۳.
۸. **خاطرات سپهبد حاج علی کیا**: به کوشش حبیب لاجوردی، زیبا، تهران، ۱۳۸۱.
۹. **خاطرات علی امینی**: به کوشش حبیب لاجوردی، گفتار، تهران، ۱۳۷۶.
۱۰. سرشار، هما؛ **شعبان جعفری**، ویرایش و مقدمه خسرو معتضد، البرز، تهران، ۱۳۸۱.
۱۱. سمسار یزدی، علی اصغر؛ **تدوین تجربیات خبرگان قنات**، مهندسین مشاور ستیران، تهران، ۱۳۸۳.

مقاله‌ها

۱. حدادی، نصرالله؛ شعبان و مراد، **کتاب هفته** ش ۷۶، مرداد ۱۳۸۱.
۲. رسولی پور، مرتضی؛ تاریخ شفاهی، زاویه ایرانی، **کتاب هفته**، ش ۱۳۰، ۱۲ مهر ۸۲.
۳. رهبانی، مجید؛ حاکم خیابان‌ها، **جهان کتاب**، سال ۷، ش ۱۰-۹.
۴. سعیدی، علی اصغر؛ ضرورت گردآوری تاریخ شفاهی در جهان امروز، **مجله فرهنگ و پژوهش**، ش ۱۲۵.
۵. فروغی، مجید؛ تاریخ شفاهی و داوری مخاطب، **کتاب هفته**، ۱۹ بهمن ۱۳۸۱.
۶. قائد، محمد؛ دستان پشمالویی شاید از غیب، **جهان کتاب**، سال ۷، ش ۱۰-۹.
۷. یوسفی، مجید؛ گفت‌وگو با حبیب لاجوردی؛ تاریخ شفاهی ایران، زاویه دید هاروارد، **کتاب هفته**، ش ۱۳۷، ۲۲ شهریور ۱۳۸۲.

برگرفته از:

فصلنامه تاریخ پژوهی، سال هفتم، شماره ۲۲.